

Bartosz Wojtyra

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych
Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej
e-mail: bwojtyra@amu.edu.pl*

Poziom wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego

Zarys treści: Koncepcja wielofunkcyjności jest jednym z podstawowych modeli rozwoju obszarów wiejskich w Polsce. Najczęściej jest utożsamiana z wprowadzaniem w przestrzeń gospodarczą wsi nowych funkcji pozarolniczych, czego efektem jest dywersyfikacja lokalnej gospodarki, a tym samym zrywanie z dominacją rolnictwa na wsi (m.in. Kłodziński 1996). W literaturze przedmiotu wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich rozumiany jest jednak wieloaspektowo i wielopłaszczyznowo, powinien być zatem rozważany kompleksowo. Celem pracy było dokonanie oceny poziomu oraz zróżnicowania przestrzennego wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego, wyodrębnionych na podstawie kryterium administracyjnego. Badanie przeprowadzono w 207 gminach, analizując zbiór wskaźników diagnostycznych w oparciu o dane GUS, przy wykorzystaniu metody syntetycznej miary rozwoju Hellwiga.

Słowa kluczowe: rozwój wielofunkcyjny, województwo wielkopolskie, obszary wiejskie, zróżnicowanie przestrzenne

Wprowadzenie

W dobie spadku znaczenia rolnictwa dominujący paradygmat rozwoju obszarów wiejskich traktuje je jako przestrzeń wielofunkcyjną, która kreowana jest pod wpływem rozwoju społeczno-gospodarczego, co prowadzi do powstawania funkcji nierolniczych, takich jak handel wiejski, usługi (zarówno produkcyjne, jak i dla ludności), turystyka i rekreacja, transport, edukacja, kultura itp. (Kostrowicki 1976). Koncepcja ta zakłada umiejętne rozpowszechnianie działalności pozarolniczej na wsi, co skutkować ma większym zróżnicowaniem lokalnej gospodarki, a także dywersyfikacją rynku pracy. Ważnym elementem rozwoju wielofunkcyjnego jest wzrost przedsiębiorczości, oparty przede wszystkim na małych i mikroprzedsiębiorstwach, bazujących często na lokalnych zasobach, który stymuluje sukces gospodarczy, uruchamia efekty mnożnikowe (Knickel, Renting 2000). Wieś przestaje być obszarem monofunkcyjnym, a w jej przestrzeni

pojawiają się nowe, pozarolnicze formy użytkowania terenu oraz rolnicze i pozarolnicze aktywności ludności wiejskiej będące źródłem różnorodnych funkcji, zaspokajających jej potrzeby (Durand, van Huylenbroeck 2003, Woods 2005).

Koncepcja wielofunkcyjności jest rozpatrywana zazwyczaj w dwóch aspektach, z jednej strony jako wielofunkcyjność wsi, z drugiej jako wielofunkcyjność rolnictwa. Według van der Ploega i Roep (2003) wielofunkcyjność może być kluczowym elementem nowego modelu rozwoju obszarów wiejskich i odpowiedzią na wiele przejawów kryzysu, które są postrzegane jako skutki dominującego wcześniej modelu modernizacji rolnictwa.

Heffner (2011) wielofunkcyjność obszarów wiejskich utożsamia z kolei ze zmianami w zagospodarowaniu przestrzeni. Wskazuje na silny związek pomiędzy jakością przestrzeni wiejskiej, sposobem wprowadzania do niej funkcji pozarolniczych a poziomem jakości życia. Koncepcja ta zakłada zerwanie z dominującym przez lata modelem monofunkcyjnym opartym na rolnictwie (Kłodziński 1996), który stał się przyczyną zubożenia ludności wsi i pociągnął za sobą pogłębianie się niekorzystnych trendów w położeniu socjalno-bytowym ludności rolniczej, ponadto wpływał przez lata na charakter zagospodarowania przestrzennego obszarów wiejskich. Paradygmat wielofunkcyjności zakłada rozwiązanie istniejących problemów poprzez szeroko pojętą aktywizację społeczno-gospodarczą tych terenów (Sikora 2012). Stanem pożądanym czy też docelowym rezultatem rozwoju wielofunkcyjnego będzie społeczeństwo wiejskie aktywne zawodowo, utrzymujące się również z pozarolniczych źródeł zarobkowania, bazujące na postawach przedsiębiorczych, oraz przestrzeń o znacznym udziale terenów zabudowanych z rozwiniętą infrastrukturą, gęsto zaludniona dzięki kompensującej się liczbie ludności. Wielofunkcyjne zagospodarowanie obszarów wiejskich zapobiega bowiem zjawiskom depopulacyjnym oraz umożliwia likwidację przeludnienia agrarnego (Sawicka 2003, Rosner 2007).

Jak wynika z powyższego wprowadzenia, wielofunkcyjność obszarów wiejskich należy rozpatrywać z punktu widzenia wielorakich aspektów – kompleksowo. Zatem w przypadku próby zbadania poziomu rozwoju wielofunkcyjnego należy zwrócić uwagę na szereg zmiennych go diagnozujących, następnie rozróżnić czynniki wpływające bezpośrednio bądź pośrednio na rozwój społeczno-gospodarczy obszarów wiejskich od wskaźników określających aktualny poziom wielofunkcyjności i wybrać do badania cechy charakteryzujące go w najpełniejszy sposób.

Cel, zakres pracy, metody i postępowanie badawcze

Główny cel pracy stanowiła ocena zróżnicowania przestrzennego poziomu wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego. Podstawowym zadaniem było wyodrębnienie wskaźników charakteryzujących wielofunkcyjność wsi i na podstawie ich wartości w poszczególnych jednostkach samorządu terytorialnego – stworzenie klasyfikacji, pozwalającej uzyskać informacje, w których gminach poziom rozwoju wielofunkcyjnego jest najwyższy, a w których najniższy.

Do podziału zastosowano jedną z najbardziej popularnych i wiarygodnych metod syntetycznych: wzorzec rozwoju Hellwiga (m.in. Hellwig 1968, Ostasiewicz 1998, Ilnicki 2002, Salamon 2005, Ślusarz 2005, Stec 2011, Adamowicz, Janulewicz 2012, 2016, Bąk 2016). Miara ta została po raz pierwszy zaproponowana do stworzenia typologii krajów ze względu na ich poziom rozwoju oraz zasoby i strukturę wykwalifikowanych kadr (Hellwig 1968), jednak współcześnie jest powszechnie stosowana także w analizach ekonomicznych, społecznych i przestrzennych. Metoda opiera się na określeniu obiektu modelowego, względem którego wyznacza się odległość taksonomiczną dla wszystkich badanych obiektów. Ustalone w ten sposób liniowe uporządkowanie pozwala na interpretację, który z nich jest bardziej rozwinięty. W metodzie tej można stosować dowolną liczbę zmiennych, które jedynie powinny zostać podzielone na stymulanty i destymulanty (Czapiewski 2010, Mazur i in. 2015). Porównywanie różnych jednostek zmiennych diagnostycznych umożliwia ich standaryzacja. Miara rozwoju Hellwiga przyjmuje wartości w zakresie od 0 do 1 (im wyższa wartość, tym wyżej rozwinięty obiekt).

Zakres terytorialny badania obejmował obszary wiejskie województwa wielkopolskiego wyodrębnione na podstawie kryterium administracyjnego, zgodnie z Krajowym Rejestrem Urzędowego Podziału Terytorialnego Kraju (TERYT), według którego za obszar wiejski przyjmuje się gminy wiejskie i część wiejską gmin miejsko-wiejskich. W województwie wielkopolskim znajduje się łącznie 207 takich gmin (93 gminy miejsko-wiejskie i 114 gmin wiejskich). Przyjęta metoda delimitacji jest wadliwa, bo wyznacza sztywne granice między miastem a wsią, co staje się problematyczne zwłaszcza na obszarach kontinuum miejsko-wiejskiego, a jej zastosowanie wynika przede wszystkim ze względów praktycznych. Należy mieć to na uwadze podczas interpretacji i oceny wyników badania, szczególnie analizując obszary wiejskie leżące w obrębie aglomeracji poznańskiej lub bezpośrednim sąsiedztwie ważniejszych, regionalnych ośrodków miejskich, które siłą rzeczy tracą swój wiejski charakter na rzecz nowych funkcji gospodarczych (Bański 2008b).

W badaniu wykorzystano dane statystyczne z Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego. W wyniku przeprowadzonej analizy wyodrębniono grupę 10 wskaźników diagnostycznych, których wartości świadczyć miały o poziomie rozwoju wielofunkcyjnego (tab. 1). Wśród wybranych zmienną x_4 oraz x_7 uznano za destymulanty, a więc cechy, których niskie wartości są pożądane z punktu widzenia badania. Dane pochodziły przede wszystkim z 2016 r. (w siedmiu przypadkach), ale także z 2010, 2014 i 2015 (w pojedynczych przypadkach).

W pierwszym etapie prac w wyniku studiów literatury dotyczącej obszarów wiejskich i pomiaru rozwoju społeczno-gospodarczego jednostek samorządu terytorialnego wybrano wstępną grupę 20 zmiennych diagnostycznych w sposób najpełniejszy mogących charakteryzować poziom wielofunkcyjności. W kolejnym etapie dokonano ich weryfikacji pod względem kompletności i mierzalności. Wyeliminowano wówczas zmienne, takie jak: obsada zwierząt gospodarskich w SD na 100 ha UR, towarowa produkcja rolnicza w gospodarstwach indywidualnych na 1 pełnozatrudnionego w zł, udział gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej

Tabela 1. Wybrane do badania zmienne diagnostyczne

Zmienna	Opis zmiennej diagnostycznej	Jednostka	Rok pochodzenia danych
x_1	gęstość zaludnienia	osób/km ²	2016
x_2	współczynnik przyrostu rzeczywistego	‰	2016
x_3	liczba pracujących na 1000 mieszkańców	–	2014
x_4	udział bezrobotnych w grupie ludności w wieku produkcyjnym	%	2016
x_5	liczba podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców	–	2016
x_6	zatrudnieni w usługach w grupie ludności w wieku produkcyjnym	%	2015
x_7	udział użytków rolnych w powierzchni ogólnej	%	2016
x_8	wydatki inwestycyjne w przeliczeniu na 1 mieszkańca*	zł	2016
x_9	udział gospodarstw domowych z dochodem z pozarolniczej działalności gospodarczej w liczbie gospodarstw rolnych ogółem	%	2010
x_{10}	udział terenów przemysłowych w powierzchni ogólnej	%	2016

*dane dotyczą budżetów gmin bez rozróżnienia na część wiejską i miejską
Źródło: opracowanie własne.

10 ha w procentach, liczba miejsc w obiektach noclegowych na km², uznając je za niepełne i przez to niezapewniające porównywalności.

Mając na uwadze warunki formalne metody Hellwiga oraz przesłanki statystyczne ze zbioru zmiennych, ze względu na zbyt niski współczynnik zmienności (poniżej 20%) usunięto następujące zmienne: dochody budżetu gminy w zł na 1 mieszkańca oraz współczynnik starości demograficznej.

W celu wyeliminowania zmiennych diagnostycznych nadmiernie skorelowanych przeprowadzono analizę macierzy współczynników korelacji Pearsona. W rezultacie wyeliminowano jeszcze cztery wskaźniki, a mianowicie: liczbę nowych podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców, udział terenów zabudowanych i zurbanizowanych powierzchni ogólnej w procentach, gęstość sieci kanalizacyjnej w km/km² oraz współczynnik salda migracji. Tym samym do kolejnego etapu zakwalifikowano 10 zmiennych zaprezentowanych wraz z podstawowymi statystykami w tabeli 2.

W dalszej części cechy będące destymulantami zostały przekształcone zgodnie ze wzorem:

$$x_{ij} = \frac{1}{x_{ij}},$$

gdzie:

i – numer obiektu, j – numer cechy,

W następnym etapie dokonano koniecznej z punktu widzenia metody Hellwiga standaryzacji danych w obrębie zmiennych diagnostycznych, z uwagi na różnice w jednostkach. Przeprowadzono ją za pomocą wzoru:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_{ij}}{s_j}.$$

Tabela 2. Charakterystyki statystyczne zmiennych diagnostycznych

Zmienna	Średnia \bar{x}	Maksimum $x_{maks.}$	Minimum $x_{min.}$	Odchylenie standardowe S	Współczynnik zmienności V
x_1	61,3147	404,7700	10,5200	43,5810	71%
x_2	3,1243	53,8320	-16,9158	10,4647	335%
x_3	139,8905	881,0924	11,4218	110,9064	79%
x_4	4,0841	10,7097	1,3068	1,9487	48%
x_5	79,3916	223,4367	35,2196	26,4140	33%
x_6	11,5897	84,00	1,3677	11,6032	100%
x_7	68,8466	95,4798	18,2857	15,6171	23%
x_8	10,7059	29,0317	2,6540	5,1294	48%
x_9	15,8201	50,6667	2,1226	8,4424	53%
x_{10}	0,0015	0,0201	0,0001	0,0024	163%

Źródło: opracowanie własne.

Na potrzeby badania przyjęto istnienie tzw. obiektu wzorcowego (modelowego), w stosunku do którego wyznaczono odległości badanych obiektów. Cechy obiektu wzorcowego wyznaczone zostały przez maksymalne wartości zmiennych diagnostycznych.

Następnie obliczono odległości taksonomiczne obiektów od ustalonego, jak wyżej, wzorca, w wyniku czego otrzymano ciąg wartości odległości, dla którego obliczono średnią, zgodnie ze wzorami:

$$d_{io} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (z_{ij} - z_{oj})^2};$$

$$\bar{d}_o = n^{-1} \sum_{i=1}^n d_{io};$$

$$s_o = \sqrt{n^{-1} \sum_{i=1}^n (d_{io} - \bar{d}_o)^2}.$$

Następnie ustalono wartości:

$$d_o = \bar{d}_o + 2s_o$$

i obliczono finalne syntetyczne miary rozwoju Hellwiga:

$$d_i = 1 - \frac{d_{io}}{d_o}.$$

Tak uzyskane wskaźniki uporządkowano od największych do najmniejszych. Kryteria klasyfikacji gmin ze względu na poziom rozwoju wielofunkcyjnego przyjęto za Salamonem i wyodrębniono cztery klasy (2005, tab. 3).

Tabela 3. Kryteria klasyfikacji gmin ze względu na poziom rozwoju wielofunkcyjnego

Klasa gminy	Opis klasy	Kryterium klasyfikacji
I	gminy o wysokim poziomie rozwoju wielofunkcyjnego	$d_i \geq \bar{d}_i + s_{d_i}$
II	gminy o średnim poziomie rozwoju wielofunkcyjnego	$\bar{d}_i \leq d_i < \bar{d}_i + s_{d_i}$
III	gminy o niskim poziomie rozwoju wielofunkcyjnego	$\bar{d}_i - s_{d_i} \leq d_i < \bar{d}_i < d_i$
IV	gminy o bardzo niskim poziomie rozwoju wielofunkcyjnego	$d_i < \bar{d}_i - s_{d_i}$

gdzie:

d_i – wartość wskaźnika syntetycznego poziomu rozwoju wielofunkcyjnego i -tej gminy,

\bar{d}_i – wartość średnia wskaźnika syntetycznego d_p ,

s_{d_i} – odchylenie standardowe wskaźnika d_i .

Źródło: Salamon 2005.

Wyniki badań i dyskusja

Dla badanych 207 gmin wartości syntetycznego wskaźnika rozwoju wielofunkcyjnego zawierają się w przedziale od 0,283 do 0,656. Zgodnie z zastosowaną metodyką im miara bliższa jedności, tym wyższym poziomem rozwoju wielofunkcyjnego charakteryzuje się dana jednostka. Wśród analizowanych obszarów wiejskich pierwszą pozycję zajęła gmina Tarnowo Podgórne (powiat poznański), natomiast najslabiej rozwinięta jest gmina Nowe Miasto n. Wartą (powiat średzki, tab. 4).

Warto zwrócić uwagę, że poziom rozwoju wielofunkcyjnego rozkłada się prawie równomiernie, jeżeli rozpatrywany jest w kategorii podziału gmin na miejskie i miejsko-wiejskie. Wyjątek stanowi grupa o najniższym poziomie rozwoju wielofunkcyjnego – dominują w niej zdecydowanie gminy wiejskie. Również zróżnicowanie wartości miary Hellwiga przy 207 badanych jednostkach wyniosło zgodnie ze współczynnikiem zmienności zaledwie 16%.

Na podstawie postępowania badawczego obszary wiejskie województwa wielkopolskiego podzielono na cztery klasy mieszczące się w następujących przedziałach syntetycznej miary rozwoju Hellwiga, dzięki czemu możliwe stało się przeanalizowanie zróżnicowania przestrzennego badanego zjawiska (ryc. 1):

Klasa I (0,457 i więcej) – w grupie tej znalazły się obszary wiejskie o najwyższym poziomie rozwoju wielofunkcyjnego, charakteryzujące się dużą dywersyfikacją gospodarki i lokalnego rynku pracy. Są to obszary, na których stopniowo zanika charakter wiejski, znaczna część gospodarstw utrzymuje się ze źródeł pozarolniczych, bezrobocie jest niskie, rozwija się przedsiębiorczość, a znaczna część osób w wieku produkcyjnym jest aktywna zawodowo, często w sektorze usług. W strukturze użytkowania gruntów duży udział mają tereny nierolnicze. Są to zazwyczaj obszary gęsto zaludnione. W przypadku województwa wielkopolskiego do klasy I należą obszary wiejskie położone przede wszystkim w powiecie poznańskim, co jest efektem procesów suburbanizacyjnych w aglomeracji i oddziaływania dużego ośrodka miejskiego. Wsie w niedalekiej odległości lub bezpośrednim sąsiedztwie Poznania stały się jego swoistą sypialnią, co powoduje napływ nierolniczej, allochtonicznej ludności. Grunty w tej strefie poddane

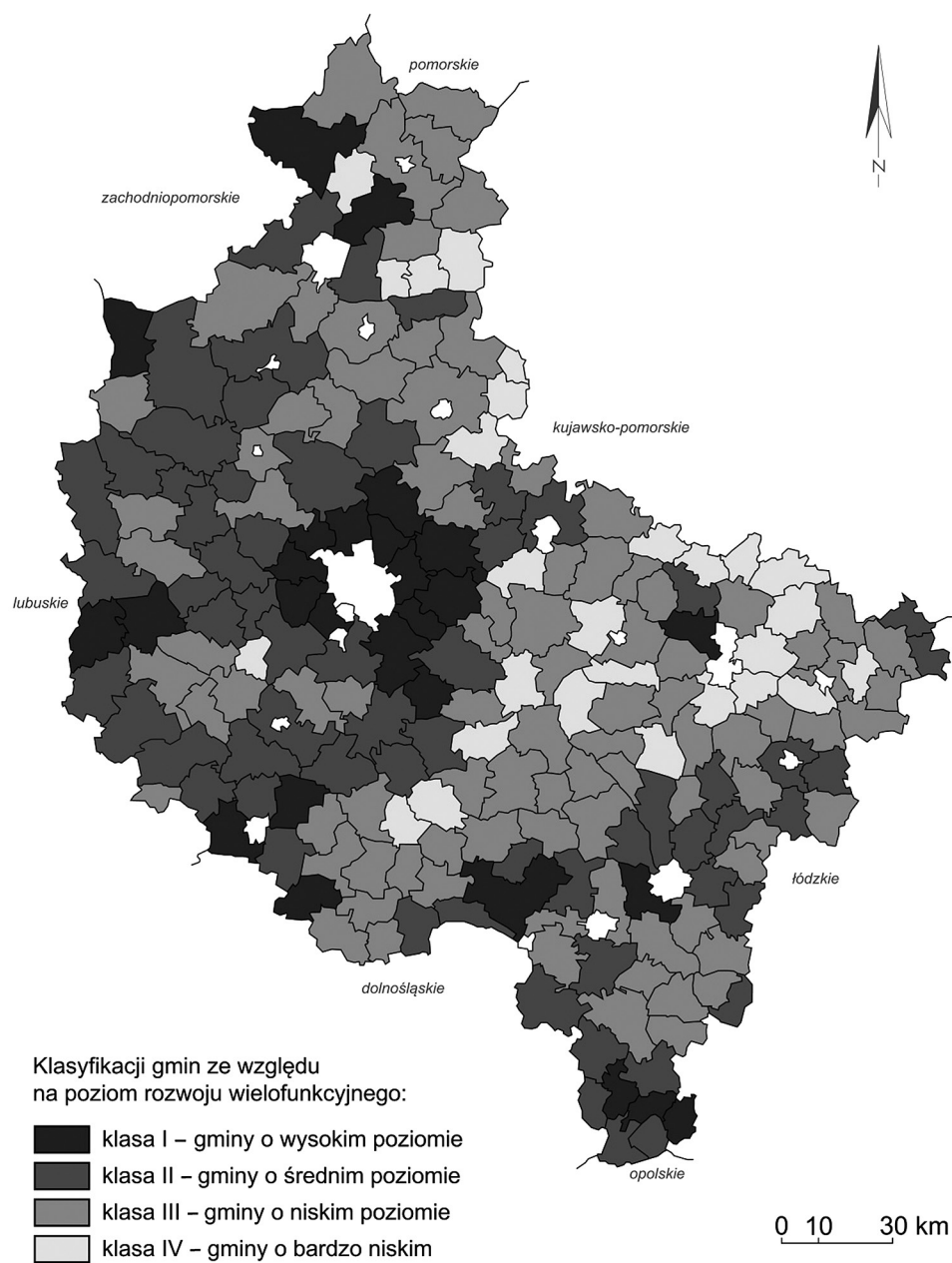
są silnej presji inwestycyjnej, maleje znaczenie rolnictwa na rzecz działalności w pozostałych sektorach gospodarki. Poza gminami powiatu poznańskiego w tej grupie znalazły się pojedyncze gminy rozsiane po terenie całego województwa. Ich wysoki poziom wielofunkcyjności można upatrywać w korzystnym położeniu względem sieci komunikacyjnej w regionie (np. Nowy Tomyśl, Zbąszyń, Krzyż Wlkp., Kazimierz Biskupi) czy sąsiedztwie znaczących w województwie ośrodków miejskich (np. Baranów, Bralin, Łęka Opatowska, Krotoszyn).

Tabela 4. Wartości wskaźnika syntetycznego poziomu rozwoju wielofunkcyjnego obszarów wiejskich województwa

Klasa	d_i	Gminy (wg kolejności)	
		wiejskie	miejsko-wiejskie
I	0,457 i więcej	Tarnowo Podgórne, Komorniki, Czerwonak, Dopiewo, Suchy Las, Baranów, Rokietnica, Święciechowa, Zaniemyśl, Kleszczewo, Bralin, Łęka Opatowska, Kazimierz Biskupi	Kórnik, Swarzędz, Nowe Skalmierzyce, Nowy Tomyśl, Jastrowie, Zbąszyń, Krotoszyn, Murowana Goślina, Pobiedziska, Krzyż Wielkopolski, Osieczna, Bojanowo, Krajenka, Kostrzyn
II	0,395–0,456	Szydłowo, Gniezno, Przemęt, Lubasz, Włoszakowice, Miedzichowo, Czajków, Ceków Kolonia, Perzów, Kościan, Blizanów, Rozdrażew, Kaźmierz, Wolsztyn, Przygodzice, Chodów, Rychtal, Trzcianica, Siedlec, Kuślin, Turek, Sośnie, Żelazków, Kaczory, Kobyla Góra, Gołuchów, Czarnków, Przykona, Opatówek, Łubowo, Duszniki, Lipno, Kawęczyn, Szczytniki, Chrząpsko Wielkie, Mycielin	Mosina, Dolsk, Wronki, Buk, Opalenica, Stęszew, Sieraków, Międzychód, Śmigiel, Książ Wielkopolski, Kępno, Kleczew, Szamocin, Rydzyna, Kłecko, Ostroróg, Pniewy, Środa Wielkopolska, Śrem, Czemiń, Rogoźno, Zduny, Jutrosin, Raszków, Wieleń, Przedecz, Oborniki
III	0,334–0,394	Wągrowiec, Lisków, Koźminek, Kwilcz, Chodzież, Godziesze Wielkie, Krzykosy, Doruchów, Malanów, Obrzycko, Rzgów, Powidz, Kiszkowo, Czermin, Budzyń, Wijewo, Słupca, Drawsko, Ostrów Wielkopolski, Koło, Złotów Kamieniec, Brodnica, Kraszewice, Połajewo, Olszówka, Pakosław, Ostrowite, Kotlin, Brzeziny, Brudzew, Zakrzewo, Sieroszewice, Ryczywół, Dominowo, Babiak, Osiek Mały, Niechanowo, Gizalki, Kołaczkowo, Mieleszyn, Pępowo, Krzemieniewo, Władysławów, Lipka	Dobra, Jaraczewo, Grodzisk Wielkopolski, Skoki, Lwówek, Trzemeszno, Tuliszków, Wielichowo, Szamotuły, Okonek, Rawicz, Mikstat, Grabów nad Prosną, Dobrzyca, Krobia, Chocz, Rakoniewice, Golina, Nekla, Miejska Górka, Ujście, Rychwał, Trzcianka, Margonin, Krzywiń, Łobżenica, Pleszew, Gostyń, Kobylin, Pogorzela, Odolanów, Ostrzeszów, Wysoka, Września, Żerków, Koźmin Wielkopolski, Jarocin, Ślesin, Kłodawa, Gołańcz, Dąbie, Witkowo, Stawiszyn, Poniec, Zagórów
IV	0,333 i mniej	Miasteczko Krajeńskie, Grzegorzew, Piaski, Granowo, Kościelec, Łądek, Damasławek, Kramsk, Wapno, Grodziec, Wierzbinek, Mieścisko, Strzałkowo, Wilczyn, Tarnówka, Orchowo, Stare Miasto, Krzymów, Białośliwie, Skulsk, Nowe Miasto nad Wartą	Pyzdry, Czarniejewo, Wyrzysk, Borek Wlkp., Sompolno, Miłosław

d_i – wartość wskaźnika syntetycznego poziomu rozwoju wielofunkcyjnego i -tej gminy,

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 1. Poziom rozwoju wielofunkcyjnego obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego

Źródło: opracowanie własne.

Klasa II (0,395–0,456) – do klasy tej należą gminy, w skład których wchodzi obszary wiejskie o przeciętnym lub nieco wyższym od przeciętnego poziomie rozwoju wielofunkcyjnego. Zazwyczaj cechują się trochę niższymi niż w przypadku obszarów wiejskich należących do klasy I, ale wyższymi od pozostałych, wskaźnikami dotyczącymi liczby podmiotów gospodarczych, zatrudnionych w sektorze nierolniczym, aktywności zawodowej mieszkańców. Podobnie w przypadku struktury użytkowania gruntów czy sytuacji demograficznej. W województwie wielkopolskim do grupy tej należą głównie obszary wiejskie położone w sąsiedztwie najważniejszych ośrodków miejskich w regionie, tj. Kalisza, Ostrowa Wlkp., Leszna, Piły czy Konina (np. Przygodzice, Blizanów), o rozwiniętej bazie terenów inwestycyjnych lub strefach ekonomicznych (np. Przemęt, Wronki), w ponadprzeciętnie rozwiniętych gminach miejsko-wiejskich (np. Śrem, Kępno, Środa Wielkopolska) oraz w drugim pierścieniu gmin aglomeracji poznańskiej (np. Stęszew, Buk).

Klasa III (0,334–0,394) – do grupy tej zaliczają się obszary wiejskie o niskim poziomie rozwoju wielofunkcyjnego, poniżej średniej dla województwa. Są to tereny, na których nadal rolnictwo odgrywa ważną rolę, poziom zatrudnienia w innych sektorach jest nieco niższy od przeciętnej. Znajduje to odzwierciedlenie w strukturze użytkowania gruntów, w której niewielki udział mają grunty przemysłowe i zurbanizowane. Bezrobocie jest tu zazwyczaj powyżej średniej wojewódzkiej. Szansą na podniesienie pozycji tych obszarów wiejskich w klasyfikacji może być rozwój prywatnej przedsiębiorczości i usług, np. agroturystycznych. W województwie wielkopolskim do klasy tej zaliczają się liczne jednostki położone w centralnej i północnej części regionu (np. gminy powiatów: jarocińskiego, złotowskiego czy gostyńskiego).

Klasa IV (0,333 i mniej) – w grupie tej znajdują się jednostki terytorialne o zdecydowanie najniższym poziomie wielofunkcyjności. Charakteryzują się one zwykle bardzo niskim poziomem przedsiębiorczości i znacznym udziałem użytków rolnych w strukturze użytkowania gruntów. Rolnictwo odgrywa ważną rolę w strukturze zatrudnienia. Liczba pracujących jest niższa niż w pozostałych rejonach, wysoka jest natomiast stopa bezrobocia. Nierzadko obszary wiejskie o bardzo niskim poziomie wielofunkcyjności są słabiej zaludnione. W województwie wielkopolskim do klasy IV zaliczono na podstawie badania przede wszystkim gminy peryferyjne (np. Wapno, Tarnówka, Wyrzysk, Mieścisko), położone w centralnej części regionu (np. Nowe Miasto n. Wartą, Miłosław, Granowo) oraz część gmin powiatu konińskiego.

Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich to temat bardzo popularny w literaturze przedmiotu. Zdecydowanie więcej miejsca poświęca się jednak podstawom teoretycznym zjawiska aniżeli próbom empirycznego badania jego poziomu czy zróżnicowania przestrzennego. Wynika to prawdopodobnie z pewnej trudności, jaką napotyka się podczas próby wyodrębnienia wskaźników, które w sposób jednoznaczny, mierzalny, w oparciu o dostępne dane, mogłyby służyć jako miara rozwoju wielofunkcyjnego. Nie dotarto do wyników badań, które bezpośrednio odnosiłyby się do określenia poziomu wielofunkcyjności w województwie wielkopolskim.

Podobnego zadania podjął się jednak w innym regionie Polski Salamon (2005), który również za pomocą wzorca Hellwiga starał się określić zróżnicowanie poziomu wielofunkcyjnego rozwoju gmin województwa świętokrzyskiego. Autor skorzystał z 14 zmiennych diagnostycznych, które częściowo pokrywają się z przedstawionymi w niniejszym artykule. Także poczynione obserwacje oraz interpretacja wyników i wnioski w znacznej mierze odpowiadają temu, co zdiagnozowano w województwie wielkopolskim. Najwyższym poziomem rozwoju wielofunkcyjnego charakteryzowały się gminy sąsiadujące z dużymi miastami bądź ośrodkami przemysłowymi. Wyraźnie zarysował się też wpływ na wynik położenia poszczególnych gmin względem sieci drogowej i głównych szlaków.

W województwie dolnośląskim z kolei podjęto próbę delimitacji wielofunkcyjnych obszarów wiejskich w ekspertyzie „Modele rozwoju dla terenów urbanizujących się w obrębie wielofunkcyjnych obszarów wiejskich w regionie Dolnego Śląska” (2010). Na podstawie badania podzielono je na obszary o niższym i wyższym poziomie wielofunkcyjności. Bazą dla typologii było pięć zmiennych z następujących obszarów tematycznych: struktury użytkowania gruntów, struktury zatrudnienia, charakterystyki gospodarstw oraz wysokości podatków, którym przyporządkowano wagi w celu obliczenia syntetycznego wskaźnika rozwoju wielofunkcyjnego. Wyższym jego poziomem cechowały się gminy, na terenie których stwierdzono gorsze warunki glebowo-klimatyczne do produkcji rolnej, oraz te położone w sąsiedztwie dużych miast, co po raz kolejny potwierdza związek pomiędzy wsią wielofunkcyjną a urbanizującą się.

Istnieje natomiast szereg publikacji i badań na temat poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich w województwie wielkopolskim i dominujących na nich funkcji gospodarczych. Przywołać tu należy przede wszystkim prace nad typologiami Wysockiego (2010) czy Bartkowiak-Bakun (2015) oraz liczne badania dotyczące obszarów wiejskich całej Polski, których częścią są badania nad województwem wielkopolskim, m.in. Stanny (2008, 2013), Monitoring... (2014). We wszystkich przywołanych pracach zaznacza się wyraźna dominacja wiejskich obszarów sukcesu gospodarczego położonych w aglomeracji poznańskiej oraz problemy rozwojowe peryferyjnych obszarów wiejskich (Bański 2008a).

Podsumowanie

Rozwój wielofunkcyjny stanowi jedną z podstawowych koncepcji rozwoju obszarów wiejskich. Zakłada ona, mając na celu poprawę jakości życia ludności wiejskiej, wzrost znaczenia i rozprzestrzenianie się pozarolniczych funkcji gospodarki, w związku z tym dywersyfikację lokalnego rynku pracy. Wprowadzanie w przestrzeń gospodarczą wsi nowych funkcji pozarolniczych jest ewolucyjną zmianą, która przyczynia się do stopniowego zerwania z dominacją rolnictwa na obszarach wiejskich. W literaturze przedmiotu wielofunkcyjność jest rozpatrywana wieloaspektowo i wielopłaszczyznowo. Mimo solidnych podstaw teoretycznych niełatwym zadaniem jest próba zmierzenia poziomu rozwoju wielofunkcyjnego z uwagi na konieczność doboru odpowiednich, mierzalnych parametrów.

Dzięki badaniu empirycznemu określono poziom oraz zróżnicowanie przestrzenne wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego. Zgodnie z wynikami badań prowadzonych przez innych autorów nad poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego, wielofunkcyjnością czy typologią funkcjonalną wsi, a więc niejako zgodnie z przewidywaniami, najwyższymi wartościami syntetycznej miary rozwoju Hellwiga charakteryzowały się gminy podmiejskie, wyraźnie urbanizujące się, nieprzypominające swoimi cechami obszarów wiejskich zdominowanych przez funkcję rolniczą (np. Tarnowo Podgórne, Dopiewo, Komorniki). Na przeciwnym biegunie znalazły się gminy peryferyjne lub położone z dala od znaczących ośrodków miejskich czy głównych szlaków sieci drogowej (np. Nowe Miasto n. Wartą, Wapno, Skulsk).

Na podstawie uzyskanych wyników potwierdzono użyteczność zastosowanej metody Hellwiga do rozpoznania zróżnicowania poziomu rozwoju. Przyszłe badania należałoby rozszerzyć z punktu widzenia dobranych zmiennych diagnostycznych, ich liczby oraz charakteru, tak aby lepiej służyły porównaniom. Ponadto użyty w metodzie obiekt wzorcowy (przyjęty jako maksimum) mógłby być bardziej zasadny, gdyby opierał się również na opinii ekspertów, na co wskazują pozostali autorzy (m.in. Salamon 2005).

Wątpliwości może budzić również zastosowane na wstępie pracy kryterium delimitacji obszarów wiejskich, co jednoznacznie rzutowało na wyniki. Kolejne badanie mogłoby w ramach analizy porównawczej opierać się na założeniach, które np. wykluczyłyby wsie silnie zurbanizowane, wykorzystując bardziej „płynną” typologię.

Literatura

- Adamowicz M., Janulewicz P. 2012. Wykorzystanie metod wielowymiarowych w określeniu pozycji konkurencyjnej gminy na przykładzie województwa lubelskiego. *Metody Ilościowe w Badaniach Ekonomicznych*, 12, 1: 17–28.
- Adamowicz M., Janulewicz P. 2016. Ocena poziomu rozwoju dużych miast w Polsce – wyniki badań wykorzystujących wzorzec rozwoju Hellwiga. *Studia Regionalne i Lokalne*, 2(64): 68–86.
- Bański J. 2008a. Wiejskie obszary sukcesu gospodarczego. *Przegląd Geograficzny*, 80(2): 199–222.
- Bański, J. 2008b. Współczesny rozwój obszarów wiejskich. *Woda–Środowisko–Obszary Wiejskie*, 1(22): 7–28.
- Bartkowiak-Bakun N. 2015. Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego. *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, 102(2): 7–13.
- Bąk A. 2016. Porządkowanie liniowe obiektów metodą Hellwiga i TOPSIS – analiza porównawcza. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 426: 13–21.
- Czapiewski K. 2010. Koncepcja wiejskich obszarów sukcesu społeczno-gospodarczego i ich rozpoznanie w województwie mazowieckim. *Studia Obszarów Wiejskich, IGiPZ PAN, PTG*, 22, Warszawa.
- Durand G., van Huylenbroeck G., 2003. Multifunctionality and Rural Development a General Framework. [W:] *Multifunctional Agriculture A New Paradigm for European Agriculture and Rural Development*. Ashgate, Aldershot, s. 1–16.
- Heffner K. 2011. Wielofunkcyjność obszarów wiejskich w Polsce – rzeczywistość czy mit? Ewolucja zagospodarowania przestrzeni wiejskiej. *Studia KPZK PAN*, 133: 8–26.
- Hellwig Z. 1968. Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału krajów ze względu na poziom rozwoju oraz zasoby i strukturę wykwalifikowanych kadr. *Przegląd Statystyczny*, 15(4): 307–327.

- Ilnicki D. 2002. Próba określenia zmienności czasowej zjawisk przestrzennych metodami wzorcowymi – przykład metody Hellwiga. [W:] H. Rogacki (red.), *Możliwości i ograniczenia zastosowań metod badawczych w geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarce przestrzennej*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 185–195.
- Kłodziński M. 1996. Wielofunkcyjność warunkiem aktywizacji gospodarczo-społecznej obszarów wiejskich. [W:] M. Kozakiewicz (red.), *Wieś i rolnictwo w badaniach społeczno-ekonomicznych*. IRWiR PAN, Warszawa, s. 154–168.
- Knickel K., Renting H. 2000. Methodological and conceptual issues in the study of multifunctionality and rural development. *Sociologia Ruralis*, 40(4): 512–528.
- Kostrowicki J. 1976. Obszary wiejskie jako przestrzeń wielofunkcyjna. Zagadnienia badawcze i planistyczne. *Przegląd Geograficzny*, 48(4): 601–611.
- Mazur M., Bański J., Czapiewski K., Śleszyński P., 2015. Wiejskie obszary funkcjonalne – próba metodyczna wyznaczenia ich obszarów i granic. *Studia Obszarów Wiejskich*, 37: 7–36.
- Modele rozwoju dla terenów urbanizujących się w obrębie wielofunkcyjnych obszarów wiejskich w regionie Dolnego Śląska. 2010. Ekspertyza przeprowadzona w ramach EFS w ramach projektu „Analizy, badania i prognozy na rzecz Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego”.
- Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap I. Synteza. 2014. Raport Forum Inicjatyw Rozwojowych.
- Ostasiewicz W. (red.) 1998. *Statystyczne metody analizy danych*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Wrocław.
- Rosner A. (red.) 2007. *Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Salamon J. 2005. *Badania wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego*. Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, PAN Oddział w Krakowie, 4: 145–155.
- Sawicka J. 2003. *Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich*. Acta Universitatis Lodzianis, Folia Oeconomica, 170: 93–105.
- Sikora J. 2012. *Wielofunkcyjność obszarów wiejskich w Polsce*. Journal of Agribusiness and Rural Development, 2(24): 215–226.
- Stanny M. 2008. *Zróżnicowanie poziomu rozwoju funkcji gospodarczych obszarów wiejskich w Polsce – ujęcie typologiczne*. Wieś i Rolnictwo, 3: 116–129.
- Stanny M. 2013. *Przestrzenne zróżnicowanie rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Stec M. 2011. *Uwarunkowania rozwojowe województw w Polsce – analiza statystyczno-ekonometryczna*. Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, 20: 235–238.
- Ślusarz G. 2005. *Studium społeczno-ekonomicznych uwarunkowań rozwoju obszarów wiejskich w świetle zagrożenia marginalizacją na przykładzie województwa podkarpackiego*. Wydawnictwa Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- van der Ploeg J.D., Roep D. 2003. *Multifunctionality and Rural Development: The Actual Situation in Europe*. [W:] G. van Huylenbroeck, G. Durand (red.), *Multifunctional Agriculture: A New Paradigm for European Agriculture and Rural Development*. Burlington Ashgate, Aldershot, s. 37–54.
- Woods M. 2005. *Rural Geography: processes, responses and experiences in rural restructuring*. Sage, London.
- Wysocki F. 2010. *Metody taksonomiczne w rozpoznawaniu typów ekonomicznych rolnictwa i obszarów wiejskich*. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań.

The level of multifunctional development in rural areas of Greater Poland voivodship

Abstract: The concept of multifunctionality is one of the most popular and basic model of the development in rural areas. Multifunctional development is mostly identified as an enforcement of numerous new non-agricultural functions to rural areas which leads to a diversification of the local economy (e.g. Kłodziński 1996). In literature, multifunctional development is understood as a multidimensional and multifaceted concept, hence it should be considered as a complex issue. The main aim of this paper was to make an estimate of the level and landscape diversification of multifunctional

development in rural areas of the Greater Poland voivodship. The research was conducted in 207 communes. The analysis was based on the data obtained from the Central Statistical Office. The method used in the research was the synthetic development index established by Hellwig.

Key words: multifunctional development, Greater Poland voivodship, rural areas, spatial diversification